

AHOGYAN TEILHARD AZ EMBERT LÁTTA

Emile Rideau 1899-ben született és 1916-ban lépett be a Jézus-társaságba. 1965-ben került ki a sajtó alól *Teilhard de Chardin atya gondolatai* című könyve, amely egyik legjobb összefoglalása a nagy kutató eszmevilágának. Itt közölt tanulmánya először a párizsi *Études*-ben jelent meg, majd átvette a kölni *Dokumente* és a bécsi *Der Grosse Entschluss* is.

Teilhard de Chardin gondolatvilága széles területet ölel fel. Átfogja a tiszta természettudományt és a vallást, a kozmológiát és a misztikát. Ha valaki arra szánja magát, hogy Teilhard szerint kutat az ember alakja után, akkor ezt valószínűleg egy központból kezdi, ahonnan sok távolodó vonal indul és számtalan perspektíva nyílik. Érdekes, hogy az a tudós, aki a közetek és megkövesedett csontmaradványok feltárójaként különböző földrészekben végzett kutatásokat, aki a természettudomány eredményei és a természet színjátéka előtt elragadtatásba esik, nem csupán az „emberi fenomén” tárgyilagos vizsgálatához kezd hozzá, hanem inkább az emberi titokzatosság egzisztenciális mélységei felé fordul. Akárcsak nagy honfitársa, *Pascal*, ő is a dolgokon keresztül jut el az emberhez és az emberektől Istenhez, és jobban csodálja önnön emberi mélységeit, mint a világegyetem kiterjedését. Kik vagyunk mi tulajdonképpen és hová megyünk? Lehetséges, hogy ha tökéletlenek vagyunk, teljesen megismerhetjük magunkat? Hosszantartó közös történetünk végén elérhetjük-e mindnyájan az Abszolútumot, hogy halhatatlanná legyünk?

Teilhard embertana először azt a benyomást kelti, hogy klasszikus hagyományokon nyugszik. De hamarosan észrevehető teremtő, gazdagító hatása, amely nem lehet csupán felületes másolat. *Pascal* szellemében, *Homeros*, *Sophokles* és a Biblia hatása alatt értelmezi és írja le Teilhard az embert a maga nyomorúságában és nagyságában. Ezért mondhatta a *Pensées* szerzője, hogy az emberi nyomorúság a „nagy férfiú” nyomorúsága.

Ez a kettős karakter két szempontból világít rá Teilhard emberszemléletére. Az első, amelyet leggyakrabban ábrázol: az emberi jelenség tárgyilagos és kísérleti nézőpontja. Ez sokak számára az egyedül észrevehető, hiszen a származásra vonatkozik és a fejlődésre meg az ember céljára, ahogyan az a történet felett gondolkodó tudós előtt megjelenik. A második, sokkal kevésbé érzékelhető, mindamelllett mégis létező szempont az ember benső világának szemlélése, alapos bepillantás lelkiismeretébe és személyének egzisztenciális mélységeibe. Ez a különösen vonzó perspektíva, amely Teilhardot korunk legfiatalabb gondolkodóival köti össze, különböző írásaiból csak mellékesen és elsősorban azok számára nyilatkozik meg, akik ezt erősen figyelik.

Az ember tehát — Teilhard szerint — egyedülálló és igen valószínűn lény, aki szerényen emelkedik ki az élő és holt anyagból, hogy a történet valamennyi átmeneti állapotán át nagy léptekkel haladjon az emberfelettség felé. Mégis mily erővel tűnik elénk az ember nyomorúsága, gyengesége és nyilvánvaló jelentéktelensége! Hosszú időn, évezredekken és újabb évezredekken át, anélkül, hogy a tudomány felismerné az

időbeli határokat, ember nincs, helye üres a végtelen világtérben, semmi sem jelzi. Még a jövőben is a nemlét jelét viseli, mert számos olyan különleges feltétel által jöhetett létre, melyek éppen őbenne találkoztak össze... Igen, az ember abszolút valószínűtlen lény.

És mégis megtörténik a csoda. Körülbelül 2 millió évvel ezelőtt, feltehetőleg Délafrikában, újabb lépés történt. Minden nagyobb feltűnés nélkül megjelenik az ember. Íme az „emberi fenomén” megfontoltságának és szabadságának felsőbbrendű emelkedettségével, találmányaival, azzal a képességével, hogy beszélni tud. Az ember még vad, gyámoltalan, alig különbözik elődeitől. Meztelen, gyöngé, sebezhető, veszélyeknek kiszolgáltatott, ösztönei nincsenek, ezeket most már gondolkodással kell pótolnia. A gondolkodás révén találja föl a szerszámokat. Több évezred után tudja csak kissé használhatóbbá tenni durva tűzköveinek formáját. Íme az ősember, vagy egyszerűen az ember: az anyaggal és az élő világgal szorosan összeforrott, számtalan ténytől függő, akit brutális erők ráznak, irtózatosságtal rabszolgáskodása fenyeget és tart hatalmában.

Ebből a nyomorúságból azonban az ember nagyságának reménye bontakozik ki. Ugyanaz a szellemi energia, amely kezdet óta az anyaggal és az étellel harcol a lomhaság és hanyatlás ellen, mindjobban erősödik az emberben, és pedig nem homályos ösztönnel, de máris öntudatos beleegyezéssel. Az ember, aki még semmi, ez a lényegében befejezetlen ember, él, tökéletesedni akar; bölcsőjében is sejti, hogy nemcsak csodálatos jövő várományosa, de isteni kiteljesülésre hivatott. Ez jelenti majd teljes befejezettségét. Harcol a halál ellen és azért dolgozik, mert — *Thukydides* szavai szerint — „örök eredményre” számít. Ez a történet titka, minden nekifeszülés, minden újrakezdés, minden találmány, alkotás, felemelkedés és haladás kulcsa. Az állattal ellentétben ez az „emberke” — ismételjük — végtelenbe nyúló lehetőséggel rendelkezik, határtalan képességgel, végtelen potenciával, korlátlan térrel: ezeknek birtokában az ember már bizonyos tekintetben „istennek” mondható. Nyomorúságában és nagyságában arra is hivatást érez, hogy egyre magasabbra jusson, egészen egy addig még el nem ért pontig. Ez minden gazdasági és technikai feltételhez-kötöttség nélkül alaposabban magyarázza meg nekünk az emberiség hosszantartó felemelkedését. Ennek az emelkedésnek jelei a kiásott s finomuló csontvázak és szerszámok, majd az emlékművek és városok, éppúgy, mint a csodálatosan változó művészetek és kultúrák. A gonosztól és szerencsétlenségtől háborgatottan (Ödypus megvakítása, Antigone halála, Krisztus sebei és az örök harc urak és szolgák között) vonul az emberkaraván a világosság felé és közeledik az ígéret földjéhez. „A peszsimistáknak könnyű ezt a rendkívüli időtartamot egymásután elpusztuló kultúrkorszakokra felbontani — mondja Teilhard. — De nem sokkal tudományosabb-e az egymást követő ingadozások ellenére az élet nagy spirálisát felismerni, amely fejlődésének fonalát követve az állandó változás folyamán feltartóztatlanul felfelé emelkedik? Susa, Memphis, Athén elpusztulhatnak, de a mind alaposabban megszerező öntudat tovább terjed és kisugárzó ereje növekszik.”

Érdemes élni

De hol áll az ember ma? Anatómiai szempontból — úgy látszik — nem fejlődhet tovább. Ez még nem volna baj. Erkölcsi javulását sem várhatjuk többé. Vannak ugyan kiváló egyéniségek és szentek, a harc és szétszóródás mégis győzedelmeskedik a szeretet és a közösségi érzés fölött. Ám a lappangó tűz tovább terjed, sok jel mutat a mai emberiség

szellemi energiájának erőteljes hevületére: megpróbál az emberfelettség felé haladva tülemelkedni önmagán, hogy nagyra nőjön. De hogyan? Úgy, hogy az életnek az „egység” iránt való törekvését „egyetértés” iránt való törekvéssre változtatja; úgy, hogy a személyiség síkján valósítja meg azt, amit az anyag és az élet az elemek szerkezetének síkján már megvalósított. Dehát ez volna minden? Nem, mert legyen bármily nagyszerű és hatalmas a befejezett ember, mégis korlátozott és tökéletlen. Továbbra is alá van rendelve a szenvedéseknek, a szükségnek és mind erősebben éri magában a végtelen után való sóvárgást. Világi üdvösségtan nem tudja kielégíteni. Amit a kritikus ponton vár, amire számít, nem több és nem kevesebb, mint örök kapcsolat az Abszolútummal és pedig dialektikus által. De az Abszolútum nem olvadhat bele a világba és nem azonosíthatja magát egy egyszerű, névtelen eszménnyel. Lehet szeretni egy pusztát, elvont fogalmat, amely nem sugároz emberi melegséget?

Hogyan biztosítható tehát az emberiség kohéziója az összefogásban? Hogyan lehet mindenekelőtt minden embernek és minden személyi tulajdonsággal rendelkező organizmusnak az élet örökkévalóságát biztosítani, amely nem engedi elenyészni az erőfeszítéseket, sőt ösztönzi azokat? Hogyan térülhetnek meg az elpusztult értékek és hogyan térhet vissza a történet számtalan élőlénye, hogyan ismétlődhet meg minden és hogyan kaphat új életet? Teilhard szerint az ilyenfajta célt — feltéve, ha nem értelmetlen — szükségszerűen Isten építette bele a történetbe. Istennek léteznie kell, hogy a valóság végső pontjának életet, sőt túlvilági életet adjon. Ebben van az ember óriási nagysága: léteznie, hogy magát Istenhez hasonlóvá alakítsa, vagy még inkább, hogy Isten ajándékait befogadja. Bár sokszor kétségbeesünk, sőt félünk: érdemes élni és a világért dolgozni. Lehet bármilyen bizonytalan a lét, bármilyen borzalmas vak hatalmak, véletlenek vagy romboló erők fenyegetik, ha elmerül is az éjbe és a semmibe, ha drámák és tragédiák közt fuldoklik is: a létnek értelme van. Induljunk, siessünk a jövő felé!

Őszintén szólva, Pascallal ellentétben, az ember bukásának titkát Teilhard éppen csak érinti, mondhatnók átsiklik rajta. Talán hiba az ember oldalsebét lebecsülni, amely csak egy másik sebbel, Isten oldalsebével gyógyítható. Az eredeti bűn dogmája észrevehetően zavarta Teilhard-t. Az akkori idők felfogása szerint „szóról-szóra” értelmező tanítástól áthatva, azonban, amely az ember bibliai származástörténetét szószerint magyarázta, nehéz volt hitét a tudománnyal összeegyeztetnie. Előterbe helyezte a keresztény embertan pozitív szempontjait, melyek az ember isteni értékét jelentik. E cél érdekében a leghagyományosabb és ugyanakkor a legújabb módszerek felhasználásával minden irányban elmélyítette a megtestesülés központi titkát.

Krisztus — Teilhard gondolkodásában — kétségtelenül az a történeti Jézus, aki egy bizonyos időpontban egy meghatározott helyen megjelent. Ő az, aki mint kisgyermek a jászolban fekszik és ő a Golgota megfeszítettje. Ha azonban Szent Pál klasszikus magyarázatára támaszkodunk, ugyanakkor ő az univerzum Krisztusa, a föld és a világmindenség Istene, melynek teremtőjeként jelenik meg, mint ennek isteni központja, egysége, energiája, mint pólus és cél, röviden, mint mindezek értelme. „Mindben benne van, általa és érte teremtetett.”

Ha a dolgok maradandók, akkor ez is általa történik. (*Omnia in ipso constant* — benne minden állandó.) A megtestesülés magának az Istennek csodálatos „kalandja”, így közeledik távoli teremtményeihez, hogy azokat magához hasonlókká tegye. Isten fia alámerül a világ tengerébe, amely

átjárja őt, így kiteszi magát minden veszélynek és törvényeinek alárendeltje lesz. Szó szerint „magáreveszi” ezt a világot és örök szövetséggel kapcsolódik az emberiség sorsához. Ha pedig föltámasztja a holtakat, magával viszi az egész világot, az embert és annak egész történetét az életbe, az örökkévalóságba. A megváltó megtestesülés tehát isteni nagyságot és végtelen értéket eszközölt ki az ember számára: Krisztus áthidalja az Isten és ember közötti távolságot, anélkül, hogy ez megszakadna. Íme, az ember: ezzel az ajándékkal és kegyelemmel „isten”.

Diadalmas kaland

Teilhard látomását az a magyarázat igazolja, amelyet ő Szent Pál szellemében az idők végezetének titkáról ad. Látható alakjának átmeneti volta után Krisztus valóban tovább folytatja életét az egyház misztikus testében, mely addig növekszik, míg teljes nagyságát el nem éri. Ez a növekedés nem egyéb, mint az egység, a közösségi élet, a tagok közötti szeretet. (A közösség tagjai az összes jóakarátú emberek.) Eljön az idő, amikor a pünkösdkor megkezdett mű a Szentlélek erejétől áthatva elérkezik a tökéletességhez. A Krisztus szívéből fakadt tűz az egész földkerekséget óriási lángra gyújtja. Az utolsó ítélet szikrája fogja kiteljesíteni az egységnek a világ teremtése óta tartó vajúdasát. Akkor minden kénszen áll majd a végső átalakulásra, amely az embereket fölemeli Isten bizalmas közelségébe: Isten lesz minden, mindenkiben és mindenben. Így képzelhető el és fogható fel az idők vége: egy másik síkra helyezve látjuk az emberi elhivatottság nagyságát. Az ember minden gyöngesége és jelentéktelensége eltűnik.

Itt mutatkozik meg a diptichor* másik oldala, amely lehet, hogy kevésbé nagyszabású, de talán érdekesebbnek és bensőségebbnek bizonyul; látnunk kell még, vajon bebizonyítja-e a megelőző rész végső következtetéseit. Ki az ember, ha belső életét figyeljük és közelebről szemléljük mélybeható megérzésekkel, megfontolt kísérletekkel — és már nemcsak a tudomány vagy a teológia hideg fényénél? Teilhard, a dolgok tárgyilagosságába elmélyedt tudós, vissza tud menni a forrásokhoz. Halljuk őt magát:

„Amidőn napi dolgaimnak és kapcsolataimnak látszólag világos tájait elhagytam, megragadtam a lámpát és leszálltam legmélyebb bensőmbé, abba a mélységes mélybe, amelyből — ezt bizonytalanul éreztem — tetterőm táplálkozik. Ahogy eltávolodtam a közkeletű felfogástól, amely a közösségi életet felületesen megvilágítja, úgy bizonyosodott be számomra, hogy kisiklottam önmagamból. Minden további lefelé-lépésnél felfedeztem magamban egy másik személyiséget, melynek pontos nevét már nem tudtam meghatározni és amely nekem nem engedelmeskedett többé. És amikor kutató utamat félbe kellett szakítanom, mert a talaj kicsúszott lábam alól, feneketlen mélység tárult elém, amelyből — nem tudom pontosan, honnan — az az áramlás fakadt, amelyet jogosan merek életemnek nevezni.”

Az égő lámpa mindenekelőtt annak az éjnek sötéttségét világítja be, amelyben az ember bolyong. Megindító részleteiben ismerjük föl a drámai nyomorúság minden jelét. Mi hát az ember? Gyökereiben pusztá félelem, kétségbeesés szülte kísérlet, titok, melynek nincs mélysége, tiltakozó kiáltás a végtelen nyomor ellen, könyörgés a megváltásért, hiába-

* „Diptichon” az ókori Rómában fából, elefántcsontból vagy fémből készült kettős táblácska görög elnevezése.

való vágyakozás a lehetetlen után. Íme, az emberi hiányosságok leírása: „Bizonyos napokon a világ iszonyatos, óriási, vak, kegyetlen alakban jelenik meg előttünk. Ide-oda dobál, magával hurcol és megöl és minderre ügyet sem vet. Az embernek — ezt jogosan mondhatjuk — hősi harc után sikerült a nagy, hideg és fekete vizek közt lakható részt teremtenie magának, ahol valami kis világosság és meleg van, ahol emberi arcok is láthatók, ahol simogató kezeket és szerető szíveket is talál. De milyen bizonytalan ez a hajlék! Minden pillanatban, minden részen behatol valami borzalom, melynek folytonos létezését mindenképpen feledni akarjuk és amelyet csak egyszerű fal választ el tőlünk: tűz, vihar, pestis, földrengés és sötét erkölcsi erők kitörései egy pillanat alatt gáttalanul magukkal ragadják, amit fáradságosan, teljes intelligenciánkkal és egész szívünkkel fölépítettünk.”

Az idő múlása is az alapvető hiányosság-mérleg egyik serpenyőjébe kerül. „Lassú leértékelése ellen nem tehetünk semmit: a kor minden pillanattal közelebb visz a véghez és mindinkább elszakít önmagunktól.” Az idő minket „halálra ítelt”. „Az idő, mely magával ragad és ritmusába állít bennünket, olykor túlgyorsan rohan, olykor lassan múlik, kegyetlenül elvlaszt egy óhajtott időponttól, vagy túl rövidre szabja az együttlét óráit. Az idő öregít bennünket.”

A könyörtelen folyamat a halálban ér véget: a halálban, amelyben „mint egy óceánban, minden gyöngeségünk összetalálkozik”, a halálban, amelyet lényegében az emberi tudat előre lát és fölteszi a döntő kérdést: „Erdemes tehát élni és alkotni?” „Holnap? De ki biztosíthatja számunkra a holnapot és tudunk-e itt tovább élni anélkül a meggyőződés nélkül, hogy megérjük ezt a holnapot?” Az ember, miközben arra vár, hogy a világegyetem magába szippantja, alig tud a félelem érzése ellen védekezni a tér megmérhetetlen mélységeinek láttán. Még inkább, mint *Pascal* emberének, aki két végtelen között imbolyog, az a benyomása, hogy szertefoszlik és megsemmisül. A végtelen kicsiny és a hatalmas nagy közé ékelve, jelentéktelennek és elveszettnek látszik. A „kozmosz buborék” foglya, hatáskörét neveltségesen kicsinynek érzi, aggódik, küzd, hogy kiutat találjon. „Azt éreztem — mondja Teilhard —, hogy a világmindenségben elveszett atom erendamó kétségbeesése lebeg a fejem felett, az a kétségbeesés, amely miatt az emberi akarat az élőlények és csillagok nyomasztó tömege között elsüllyed.” Nem kellene-e az embernek inkább titokban elmenekülnie a világból, ahelyett, hogy annak meghódításáért harcol?

Bár kiegyenlítené az ember kozmosz egyedüllétét a közösség melege! De sajnos, az emberek abban a mértékben, amint kifinomulnak és gazdagabbakká lesznek, mind jobban eltávolodnak egymástól és egyre képtelenebbek érzelmeik kifejezésére. Kimondott szavaikkal senkinek sem képesek többé személyiségük titkát átadni. Mindezek az egymást kiegészítő tényezők összetalálkoznak az emberi „kétségbeesés” egzisztenciális tapasztalataiban. Mi tehát az ember? Határtalan, kielégítetlen vágyakozás. „Ó ti emberek — mondja Teilhard —, mintha az volna hivatástok, hogy fájdalmak szaggassanak és megrázó vágyak gyötörjenek!” „Az ember útjánál semmi sem emlékeztet jobban Krisztus keresztútjára.”

Személyiséggé változás

Tehát ilyen is az ember; most már pontosan ismerjük. Teilhardnak ezeket az észrevételeit, amelyek néhány korunkbeli filozófusra is hatottak, nagyon finom megfigyelések igazolják.

Íme az emberi gondolkodás, mely fölismeri az igazságot, de csak a vétedések és az illúziók nehézségeit leküzdve tudja jelekben és szimbólumokban kifejezni magát. Íme érzelmeinek gazdagsága, amely kétségtelesen hatalmas és gyümölcsöző energia, minden haladás és találmány hajtóereje, a teremtő gondolkodás lelke, de egyben az indulat és szenvedély fékezhetetlen ereje miatt az anarchia principiuma is. Íme az ember: állandóan és erőteljesen az állatiassághoz kötött, számtalan kozmikus esethez zürzavarában fogékony a világmindenség összes rezdüléseivel szemben, akit minden energia mindig megsebezhet, mert nincs fegyvere, nincs páncélja, mezítelenül és szegényen, remegő lángocskaként emelkedik ki a világ szívéből.

Dialektikus értelemben itt ismét másik perspektíva nyílik. Az embernek önmagát, ezt a félig készült befejezetlen szükségszerűséget meg kell oldania mint egy problémát, hogy szabadságát tisztelje, hogy képes legyen önmagát megteremteni, hogy így létrehozza a történelmet és azt az Abszolútban fejezze be. Így az ember szegénysége, gyengesége és nyomorúsága kiegyenlítődik azzal, hogy határtalan képességgel rendelkezik és homályos öntudattal ugyan, de minden problémát maga old meg, hogy a semmi és a minden ellentétét a szellem segítségével áthidalhassa. Ez a szellem, amelyet az anyag keletkezésétől kezdve látunk a műben, most viharoként jelentkeznek az emberek feje felett.

Az ember nagysága: hogy alkotásra képes, de fogékony a végtelenség iránt is, azáltal, hogy kitárulkozik a lét előtt. Az állattal ellentétben, amelyet kijelölt úton vezet csalhatatlan ösztöne, az ember előtt minden kinyílik, és már szervezete, mindenekelőtt a keze mutatja, hogy nemcsak ilyen vagy olyan mozdulatra, hanem mindenre képes, alkalmazkodásra, újításra és problémák megoldására. A gondolkodás mindent átfogó és ebben isteni; a tudomány, a technika és az eszmék története mutatja, hogy minden nehézséget át tud hidalni, hogy minden lehető igazság felfogására teremt és szünet nélkül nagy örömet lel abban, amit *Pierre Termier* a „megismerés öröme” és *Bergson* „az alkotás öröme” nevezett.

Teilhard szerint éppen a sokféle, sokoldalú aktivitás, a felfedezések, találmányok, az igazság, szépség és jószág föltárása által fedezi fel az ember önmagát, mint személyiséget. Az állatfajok, amelyekből az ember származott, rendelkeznek ugyan bizonyos öntudattal, de nem olyannal, amely megtapasztalja önmagát, gondolkodik önmagáról, megnevezi és megkülönbözteti magát. Csak az ember mondja: *én*. Még akkor is, ha ez az *én* szinte neveléséges módon tökéletlen, egyetlen embert jelent, egyetlen egyéniséget, egy kimondhatatlan titkot, mely nem azonosítható a közösséggel.

Teilhard gondolkodását a szigorú perszonalizmus jellemzi: a világegyetem a személyiség megteremtésének irányában halad és ha a személy másokhoz kötött, akkor is önmaga marad a változás veszélye nélkül. A személy legfőbb eszménye azonban Isten, a megmérhetetlenül mélységes lény. A keresztény hit ezt a Személyek (a Háromság) közösségének nevezi.

Formák és állomások

Teilhard antropológiai gondolkodásában itt ismét egy új, egzisztenciális, ugrásszerű lépés következik, valóságos kaland. A személynek, de még inkább a lassan kibontakozó személyiségnek közvetítőket és gyakorlati eszközöket kell adni, hogy sikeresen kialakuljon, kibontakozzék, kiteljesedjék. Ha az ember önmagából indul ki, meg kell találnia a saját eszményi énjéhez, tökéletességéhez vezető utat. *Pascalt* és *Kierkegaardot*

követve, de mégis igen eredeti és egyéni módon sorolja fel Teilhard a perszonalizáció folyamatának állomásait és stádiumait. Kövessük őt, hogy újra felfedezhessük azt, amivé lettünk, amik vagyunk.

A tudomány, mely minden területen kísérleti módszerekkel, önzetlenül keresi az igazságot, lehetővé teszi, hogy a szellem behatolhasson saját lényünkbe és a világba. A tudomány szorosan össze van kapcsolva a technikával, mely problémái megoldását tőle várja és egyben ellenőrzője is. Egészen nyilvánvaló tehát, hogy egy olyan tudós, mint Teilhard, nem ismerhette félre a személy kifejlődésében a művészet alapvető szerepét. Meglátta a művészetben a legmélyebb érzések értékes kifejezőmódját, az összekötő kapcsot a szépséget csodáló emberek között, az üdvös visszahatást a tudomány vagy technika elszemélytelenítése ellen. „Minél inkább racionalizálódik és mechanizálódik a világ — mondja —, annál inkább igényli az ember a költőket, mint a személy megmentőit és kovászát.” Tudomány, technika, művészet mégis helyet ad majd a személyesedés magasabb formáinak: az embertársainkkal és az Istennel való közösségnek.

Teilhard antropológiája nagy értéket tulajdonít a közösségi kapcsolatok szerepének. Ebben nagy mértékben megegyezik korunk nagy bölcselőivel. Az együttműködéssel s a közös munkával, a dialógussal és kölcsönös segítséggel teremtik meg az emberek önmagukat és így magasabb értéket és több öntudatot kapnak. Nem kell tehát félniök, hogy ugyanabban a csoportban, ugyanabban a környezetben, ugyanazon gazdasági és politikai szerkezetekben, sajátosságaik ellenére éljenek együtt és munkálkodjanak.

Az igazi szocializálódás nagyon távol áll attól, hogy a személyeket egymással fölcserélje és nivellálja őket; inkább különbséget tesz köztük. A személyek közötti összeköttetés különbségeket hoz létre, de meg is tartja a különbségeket, mint egy család vagy organizmus, amelyben egyes egyedek annál inkább egybeforrnak, minél inkább specializálódnak. Fel lép a lelkiismeret, és pedig nemcsak a munka nyomán — amint azt Marx vélte —, hanem összetalálkozások és egymásratalálások, a mások befogadása, a mások előtti nyitottság, végeredményben a kölcsönös „Te” nyomán. Eszerint a személyi és kollektív emberréválás csak a társadalomban és a társadalom által, a személyek kölcsönös kapcsolatának segítségével lesz teljessé.

Mint *Saint-Exupery*, Teilhard is beszél a bajtársiasságról, a csoportokról, a barátságról. Az emberek közös feladat elvégzésére egyesülnek. Az emberi vonzások között a nemiség különleges erős hatalom. Ez ugyan lehet veszedelmes is, ám helyesen szabályozva segíti a személyt, hogy kilépjen önmagából és az emberiséget célja felé vigye, a végleges egyetértéshez. Sajnos, előfordul, hogy az érzéki kapcsolatot túlzásba viszik és még ott is, ahol talán egy törvényes párnál rendezettnek látszik, gyakran kizárólag csak a termékenység ösztönét látják benne. Pedig szublimálódhatna magasabb energiákban, bizonyos fajtájú szellemi termékenységben is. De, hogy ez elérhető legyen, az áldozat és tisztaság különleges érzékére van szükség. A nő — véli Teilhard — nem arra hivatott, hogy az érzéket izgassa, hanem hogy a férfit ösztönözze. „Semmiféle nagy dolog nem jöhet létre valamilyen asszonyi hatás nélkül.” A nőnek tehát az az osztályrésze, hogy közvetítse a férfinak az Abszolútum és a harmónia képét. A férfi nőben látta korábban ennek az eszménynek visszatükröződését. Ez eleinte csábította is, később azonban nem elégítette ki és vágyakozva lendült más magasságok felé.

A történet csúcán

Am az ember mégsem volna teljesen önmaga, ha megelégednék azzal, hogy csupán használja a tudomány, a technika és a művészet értékeit, és testvéri közösségi életet él. Szüksége van arra, hogy végső erőfeszítéssel vallásos lét-síkra emelkedjék. Keresnie kell a kapcsolatot Istennel, hogy a hit és szeretet által, valamiképpen a tapasztalat útján találkozhasson vele. Így ez a találkozás misztikus egyesüléssé válhat. Csak ezen a módon képes az ember valóban végleges énjéhez eljutni.

Fölfedez egy végtelen objektumot, egy abszolút lényt, akit tökéletesen tud szeretni, akinek egész lényét áldozatul tudja adni. Akkor Isten azzal csillapítja az ember félelmét, hogy őt az örökkévalóságba emeli s így biztosítja létét. „A misztika — mondja Teilhard — a nagy tudomány és a nagy művészet.” Valóban az, mert a tudománynál jobban „fölfedi a valóság titkait és megtalálja forrásait”. Bevezet minket a létezés teljességébe és tökéletességébe, a jelenbe és a misztériumba. Ez a tökéletes emberi tapasztalat minden másnak a folytatása és egyben összefoglalása. „Az Abszolútót az ember nem haladás útján, hanem extázisban közelíti meg.” Teilhard előtt Isten elsősorban Krisztus képében és alakjában nyilvánkozik meg. Az ember személyes és kollektív története csak akkor érheti el a teljességet, ha kapcsolatban áll a véges és végtelen közötti Közvetítővel. Így Teilhard antropológiájának a krisztológia az alapja. Az embernek a világmindenség Krisztusát követve kell folyvást előbbre iparkodnia és benne kell emelkednie a történet ormára.

Csúcására értünk az emberi piramisnak, melynek lépcsőin egymásután haladtunk fölfelé. A kezdeti aggodalmakat, az emberi gyöngeségeket elhagyva, a szabadság egyetlen ténye által létre jöhet az ember. A nyomorúság nagysággá változik. Többé-kevésbé tökéletes és megfelelő tapasztalattal mindenki eljuthat ehhez a változáshoz. Valóban — mondja Teilhard —, nem arról van szó, hogy okoskodjunk, hanem, hogy cselekedjünk. Az egyetlen probléma az, hogy a világ szellemi energiáját szüntelenül aktivizáljuk és mozgassuk, nemcsak azért, hogy a tűz ki ne aludjék, hanem, hogy végül mindent lángra lobbantson. Az egyetlen bűn az elkülönülő önzés; a fősvénység, a lustaság, a kék is mind önzés. Nincsenek úgynevezett kis feladatok és kis tettek: „Isten valamiképpen ott van tollam, csákányom, ecsetem, tűm hegyén, szivemben, gondolataimban. Minden tollvonással, csákányütéssel, öltéssel, amelyekkel munkálkodom, elérkezem végső természetes befejezésükhöz, miközben megragadom a végső célt, mely után minden akaratommal és vágyammal törekszem.”

Függő kérdések

Teilhard emberképe emberi vonatkozásában kritikára, de legalábbis párbeszédre készlet. A nyomorúságról és nagyságról szóló dialektikáját, ha csak alapelveiben is, bárki elfogadhatja. Napról napra tapasztaljuk mindnyájan, de megtalálhatjuk minden nagy művész, költő és filozófus mesterműveiben is. A keresztény számára nagy öröm a megtestesülés misztériumának hagyományos magyarázata, mert ez Krisztus alakját fölmagasztalja, az embert is fölemeli, értékesebbé teszi a világmindenség egész történetét, éppúgy, mint az embernek fölkinált, megengedett cselekedeteit, hogy az ember így túlnőjön önmagán.

Teológiai vita származhatna abból, ha az ember tudni akarná, vajon Teilhard egyformán fáradozott-e azon, hogy az ember nyomorúságát és a megváltás utáni vágyakozását is megmutassa; vajon nem kicsinyelte-e le

mégis — kérdezhetnők — az ember mélyresüllyedését ? Teilhard ezt kétségtelenül tagadná. De ebben a kérdésben *Pascal* vagy *Bernanos* drámaibb vízióit részesíthetjük előnyben.

Történelmünk nem olyan, hogy az ember látható győzelmét tudományosan megjövendölhetné. A jövőt mély sötétség takarja, és elképzelhetetlen, hogy az emberiség drámai alapadottságai megváltozhatnának. A jövő embere leginkább még *Shakespeare*-nél, *Racine*-nál és *Dosztojevszkij*-nél ismer magára. Anélkül, hogy a pesszimistáknak adnánk igazat, mégis azt mondhatjuk, hogy számunkra a haladás lényegében sötét és titokzatos. Örülhetünk, ha hisszük, hogy az út végül Isten titkába torkollik.

A jelent, minthogy szabadok vagyunk, mindig a legnagyobb értékekkel tölthetjük ki. A jelen alkalmat adhat nekünk emberek szolgálatára, leprások ápolására, az igazság helyreállítására, a népek nyomorának csökkentésére. Ezzel mindent megnyernénk. A világ akkor inkább a szeretet irányában haladna, azaz a felebaráti szereteten lobbanna lángra. A történelem térképén jelek mutatnák, hogy az ember halad, az egység növekszik, és létre jön az egyesülés. Teilhard mindenesetre annak a szeretetnek tanúja és hirdetője, amelyet mindig és mindörökké ajándékként kell egymásnak adnunk.

BENEY ZSUZSA VERSEI

G y e r e k e k n e k

V Á N D O R Ú T

*Sűrű árnyak sötétjében,
csillogó szél zöld fényében,
tülevelek szőnyegén
hová kis legény ?*

*Csillagbokrok ág-bogában,
bársony égbolt sátorában,
óriás hegyek peremén
merre kis legény ?*

*Virágok bimbója árnyán,
lovagoltál fűszál hátán,
esőben, fény tenyerén
nődögéltél csepp legény.*

*Csillagfürtök alatt háltál,
fáztál-e míg rámtaláltál,
gyöngyszemek közt sírdogáltál,
édes kicsikém !*

*Hajad most erdők sötétje,
szemed csillag reszketése,
pici tested puha fény
megérkeztél, kis legény !*